

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.73>**М. О. Черниш**

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0009-0000-6416-7617

ЗАХОДИ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

У статті автор аналізує заходи, які вживаються на загально соціальному рівні з метою запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля.

Заходи загальносоціального запобігання злочинності не ставлять перед собою спеціальних цілей запобігання злочинності та окремим злочинам. Однак вони мають важливий кримінологічний аспект, виступаючи основою спеціальної профілактики, оскільки їх спрямованість на вирішення проблемних завдань, які стоять перед нашою державою, створює передумови для зменшення рівня злочинності.

Автор виділяє такі заходи загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля: освітні заходи (проведення кампаній із популяризації знань про охорону довкілля через ЗМІ, соціальні мережі та освітні програми, запровадження в школах і університетах обов'язкових курсів із екології та відповідальності за шкоду довкіллю); економічні заходи (запровадження податкових пільг для підприємств, які впроваджують екологічно чисті технології; фінансування програм з енергозбереження та відновлюваної енергетики, встановлення ефективних економічних санкцій за порушення екологічного законодавства; підтримка ініціатив громадських організацій і підприємств, спрямованих на захист довкілля); організаційні заходи (створення автоматизованих систем моніторингу забруднення повітря, води та ґрунтів; регулярні перевірки стану промислових об'єктів; врахування екологічних ризиків при реалізації інфраструктурних проєктів; розробка чітких інструкцій і координація дій органів влади у разі надзвичайних екологічних ситуацій); соціальні заходи (організація акцій з висадження дерев, прибирання територій, відновлення природних зон Створення екологічних громадських організацій для контролю за дотриманням екологічного законодавства, інформування суспільства про екологічні проблеми, наслідки правопорушень та шляхи їхнього уникнення). Крім того, загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля є ключовою складовою розвитку зеленої кримінології в Україні, яка в перспективі може бути інтегрована в екологічний та правовий контексти.

Ключові слова: суб'єкти, загальносоціальне запобігання, протидія, екологічна безпека, довкілля, злочинність, навколишнє середовище, екологічна злочинність.

Постановка проблеми. Висновки наукових досліджень в Україні та інших державах резюмують, що зміни клімату є однією з найбільш актуальних сучасних проблем людства, які негативно впливають на здоров'я людей, природні об'єкти, економічний розвиток тощо. Серед найбільш загрозливих проблем змін клімату виділяють: збільшення концентрації парникових газів в атмосфері – призводять до підвищення температури на Землі; танення льодовиків – призводить до підвищення рівня води морів та океанів,

відповідно до підтоплення частини прибережних територій; зміна погодних умов – призводить до інтенсивних злив та ураганів, спекотних хвиль, суховій та засухи, що порушує стабільність в сільському господарстві тощо; зміна екосистем – призводить до зменшення біорізноманіття. Окрім того, що стан довкілля знаходиться в критичному стані, спостерігається зростання злочинності проти довкілля.

Дослідження наукової літератури показує, що вивчення проблематики

загально соціального запобігання злочинності займалися та займаються вчені як: О.М. Бандурка, В.С. Батиргарєєва, В.І. Борисов, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, О.Г. Кальман, О.Г. Колб, О.М. Костенко, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, П.П. Михайленко, С.Л. Стрельцов, В.О. Туляков, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, Н.М. Яршин, О.Н. Яршин та ін., роботи яких склали методологічне підґрунтя при викладенні змісту даної наукової статті.

Метою статі є дослідити заходи, які вживаються суб'єктами загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля.

Виклад основного матеріалу. Запобігання злочинності – це соціальна політика держави, спрямована на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витіснення (загальносоціальне запобігання), а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання) [1, с. 19].

Заходи загальносоціального запобігання злочинності не ставлять перед собою спеціальних цілей запобігання злочинності та окремим злочинам. Однак вони мають важливий кримінологічний аспект, виступаючи основою спеціальної профілактики, оскільки їх спрямованість на вирішення проблемних завдань, які стоять перед нашою державою, створює передумови для зменшення рівня злочинності [2, с. 12]. Голіна В. розглядає загальносоціальне запобігання злочинності як стратегію, а спеціально-кримінологічне запобігання – як тактику протидії злочинності [3, с. 125]. Аналіз проблем запобігання злочинності за допомогою загальних і спеціальних заходів дає змогу забезпечити комплексний вплив як на саму злочинність, так і на чинники, що її зумовлюють і створюють умови для її виникнення. Це дозволить підняти управління протидією злочинності до рівня загальнодержавної стратегії [4, с. 372].

Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179 була затвер-

джена Національна економічна стратегія на період до 2030 року, яка наразі є основою під час розроблення міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади планів заходів, проектів програмних і стратегічних документів, проектів законів та інших актів законодавства (далі Стратегія) [5]

Оскільки світові процеси характеризуються динамічністю, вони вимагають від України оперативного та адекватного реагування. Збільшення чисельності населення, глобальні кліматичні зміни, швидкий розвиток цифрової економіки та регіоналізація міжнародного виробництва створюють як нові виклики, так і перспективні можливості для країни. Для формування узгодженого комплексного напрямку руху України в цих процесах була розроблена ця стратегія.

Аналіз змісту Стратегії свідчить, проблематика захисту довкілля та забезпечення екологічної безпеки є однією зі стратегічних цілей, визначених цим документом. Акцентовано увагу, що найпроблемнішими сферами є забезпечення безпеки та захисту, екологічна стійкість, захист природних ресурсів, застаріла та нерозвинена транспортна інфраструктура.

В Стратегії виокремлено наступні проблемні аспекти у сфері охорони довкілля: екологічний компонент не враховується під час розроблення державних і галузевих стратегій; недостатнє фінансування сфери охорони довкілля, у тому числі системи державного екологічного моніторингу; наявні великі обсяги накопичених відходів, місця розміщення відходів не відповідають вимогам екологічної безпеки; відсутні ефективні заходи щодо запобігання утворенню відходів, їх переробленню та екологічно безпечному видаленню та ін.

Окреслені проблеми вимагають від держави комплексу заходів, зокрема: розроблення, сприяння впровадженню та запровадження моніторингу дотримання мінімальних екологічних стандартів; посилення митно-тарифних бар'єрів (активна протекціоністська політика значної частини країн обмежує канали збуту для українських виробників шляхом запровадження екологічних податків);

адаптація промислового виробництва до екологічних вимог; підвищення енергоефективності економіки та забезпечення екологічності енергетичного сектору; підвищення енергоефективності економіки та забезпечення екологічності енергетичного сектору; впровадження системного екологічного контролю за якістю довкілля та ін. [5].

Розпорядженням Кабінету Міністрів від 21 квітня 2021 року № 443-р затверджено Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року [6]. План містить конкретні заходи з охорони довкілля та заходи, спрямовані на запобігання екологічним кримінальним правопорушенням, зокрема: 1) реформування діяльності служби державної охорони природно-заповідного фонду за європейським зразком, зокрема щодо запобігання порушенням природоохоронного законодавства; 2) надання доступу до інформаційних ресурсів Єдиної екологічної платформи органам державної влади та органам місцевого самоврядування для провадження управлінської діяльності та здійснення належного екологічного урядування, а також для превентивного запобігання корупції та мінімізації корупційних ризиків [7].

Законом України «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 року ст. 33 окреслені повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища. В контексті участі органів місцевого самоврядування у запобіганні злочинності, вони наділені повноваженнями здійснювати розгляд справ про адміністративні правопорушення, віднесені законом до їх відання; утворювати адміністративні комісії та комісій з питань боротьби зі злочинністю, спрямовують їх діяльність; заслуховують інформацію прокурорів та керівників органів Національної поліції про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадської безпеки і порядку та результати діяльності на відповідній території тощо.

Так, наприклад «Всеукраїнська екологічна ліга» забезпечує формування та реалізацію екологічної політики, удоско-

налення природоохоронного законодавства; досліджує вплив на формування планів, що мають вирішальне значення для екологічної ситуації; вживає заходів до інтеграції екологічної складової в усі сектори суспільного життя та економіки; здійснює громадський контроль за виконанням природоохоронного законодавства; проводить заходи, спрямовані на припинення діяльності, що загрожує екологічній безпеці тощо [8].

Громадська організація «Всеукраїнська організація «Зелений Фонд. Подолання гуманітарних та екологічних катастроф» здійснює: захист людей, які постраждали внаслідок гуманітарних і екологічних катастроф; відстоювання права кожного на чисте і безпечне довкілля; моніторинг діяльності підприємств, чия діяльність згубно впливає на стан навколишнього середовища; відшкодування шкоди від забруднювачів; формування екологічної відповідальності тощо [9].

Громадська організація «Національний екологічний центр України» здійснює збереження біорізноманіття і здорового довкілля; забезпечення якісного життєвого середовища в Україні; формування екологічно свідомого громадянського суспільства; європейської інтеграції України у сфері охорони довкілля; перехід України на засади збалансованого розвитку, впровадження принципів екоімперативу та екосистемного підходу [9].

В цілому, наразі в Україні нараховується близько 300 громадських організацій, які провадять активну діяльність, спрямовану як на подолання екологічних проблем, так і на запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля.

Важливо зазначити, що долучаються до здійснення загальносоціального запобігання і наукові установи. Зокрема, дослідники та науковці, досліджуючи природоохоронну проблематику, з'ясовують які детермінанти обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля, пропонують заходи реагування. Така діяльність знаходить своє вираження в пропозиціях змін до законодавства, шляхах вдосконалення роботи окремих природоохоронних інституцій, напрямків впровадження зарубіжного досвіду, тощо.

Окрім цього, українські науковці розглядають впровадження новітніх методологічних підходів, таких як феноменологія та соціальний конструктивізм, що допомагає комплексно досліджувати особливості екологічних злочинів та їх вплив на соціум.

Висновки. Таким чином, резюмуючи зазначимо, що основним заходами загальносоціального запобігання можуть бути:

1) освітні заходи (Проведення кампаній із популяризації знань про охорону довкілля через ЗМІ, соціальні мережі та освітні програми, запровадження в школах і університетах обов'язкових курсів із екології та відповідальності за шкоду довкіллю);

2) економічні заходи (запровадження податкових пільг для підприємств, які впроваджують екологічно чисті технології; фінансування програм з енергозбереження та відновлюваної енергетики, встановлення ефективних економічних санкцій за порушення екологічного законодавства; підтримка ініціатив громадських організацій і підприємств, спрямованих на захист довкілля);

3) організаційні заходи (створення автоматизованих систем моніторингу забруднення повітря, води та ґрунтів; регулярні перевірки стану промислових об'єктів; врахування екологічних ризиків при реалізації інфраструктурних проєктів; розробка чітких інструкцій і координація дій органів влади у разі надзвичайних екологічних ситуацій);

4) соціальні заходи (Організація акцій з висадження дерев, прибирання територій, відновлення природних зон Створення екологічних громадських організацій для контролю за дотриманням екологічного законодавства Інформування суспільства про екологічні проблеми, наслідки правопорушень та шляхи їхнього уникнення).

Крім того, діяльність уповноважених суб'єктів свідчить, що запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля є пріоритетом в діяльності державних інституцій та громадських організацій, що забезпечує міждисциплінарний, комплексний підхід до вирішення питання запобігання екологічної злочинності та ризиків, які її обумовлюють.

Загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля є ключовою складовою розвитку зеленої кримінології в Україні, яка в перспективі може бути інтегрована в екологічний та правовий контексти. Воно обов'язково повинно передбачати використання цифрових систем моніторингу стану довкілля (наприклад, використання дронів чи супутників), а також підвищення екологічної свідомості населення через навчальні кампанії. Наразі відсутні дієві освітні програми про важливість захисту довкілля. Хоча наразі погіршив екологічний стан в країні та здійснив негативний вплив на загальносоціальне запобігання екологічній злочинності збройний конфлікт, зокрема в активній його фазі з лютого 2022 року. Адже фокус уваги з запобігання таким злочинам був зміщений на забезпечення базової потреби виживання ще й з огляду на масове вчення екологічних злочинів з боку країни-агресора. Важливо розробляти та впроваджувати програми з відновлення лісів, річок та очищення земель від токсичних речовин.

Важливо усвідомлювати, що запорукою ефективного загальносоціального запобігання злочинам проти довкілля в Україні є активна взаємодія окремих державних інституцій з правоохоронними органами, міжнародними, громадськими організаціями.

Список використаної літератури:

1. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В.В. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
2. Мінченко С. І. Основні напрями загальносоціальної профілактики злочинності в Україні. *Науковий вісник Київського націон ун-ту внутр. справ*. 2009. № 5.
3. Голіна В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 3 (46). С. 125.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3 кн А. П. Закалюк. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1. 424 с.
5. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

6. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року. Розпорядженням Кабінету Міністрів від 21 квітня 2021 року № 443-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-2021-%D1%80#Text>
7. Всеукраїнська екологічна ліга. URL : <https://www.ecoleague.net/index.php/>
8. Всеукраїнська організація «Зелений Фонд. Подолання гуманітарних та екологічних катастроф. URL : <https://greenfund.com.ua//>
9. Національний екологічний центр України. URL : <https://www.facebook.com/NECU.official>
10. Юнін О.С., Шаблистий В.В. Законодавчі новели в сфері надання адміністративних послуг: дозвіл на зброю у період воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 604-606. http://law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2023/37.pdf.

Chernysh M. O. Measures for general social prevention of criminal offences against the environment

In the article, the author analyzes measures taken at the general social level to prevent criminal offenses against the environment.

Measures of general social crime prevention do not set themselves specific goals of preventing crime and individual crimes. However, they have an important criminological aspect, serving as the basis of special prevention, since their focus on solving problematic tasks facing our state creates the prerequisites for reducing the level of crime.

The author identifies the following measures of general social prevention of criminal offenses against the environment: educational measures (conducting campaigns to popularize knowledge about environmental protection through the media, social networks and educational programs, introducing mandatory courses on ecology and responsibility for environmental damage in schools and universities); economic measures (introduction of tax breaks for enterprises that implement environmentally friendly technologies; financing of energy saving and renewable energy programs, establishment of effective economic sanctions for violations of environmental legislation; support for initiatives of public organizations and enterprises aimed at environmental protection); organizational measures (creation of automated systems for monitoring air, water and soil pollution; regular inspections of the condition of industrial facilities; consideration of environmental risks when implementing infrastructure projects; development of clear instructions and coordination of actions of authorities in case of emergency environmental situations); social measures (organization of tree planting campaigns, cleaning of territories, restoration of natural areas; creation of environmental public organizations to monitor compliance with environmental legislation, informing society about environmental problems, consequences of violations and ways to avoid them). In addition, general social prevention of environmental crimes is a key component of the development of green criminology in Ukraine, which in the future can be integrated into environmental and legal contexts.

Key words: subjects, general social prevention, counteraction, environmental security, environment, crime, environment, environmental crime.